

s maga Castellio és Calvin csupán egy láthatatlan, de legyőzhetetlen ellentét legmarkánsabb exponenseiként jelennek meg. Mindegy, hogy a pólusokat, az állandó feszültségeket minek nevezzük — türelemnek-e vagy türelmetlenségnek, szabadságnak a gyámkodással humanitásnak a fanatizmussal, individualizmusnak a mechanizálással, lelkiismeretnek az erőszakkal szemben — mindezek a nevek végül egy végső, legbensőbb és legszemélyesebb döntést fejeznek ki, nevezetesen, **hogy mi** legyen fontosabb minden egyes számára — a humánus-e vagy a politikai, a belvilág-e vagy a külvilág, a személyiség-e vagy a közösség.

SÁNDOR PÁL: FAJOK. (Regény, Faust kiadás, Budapest.)

Hogyan alakul át egy telivér árja német állami hivatalnok, akiről véletlenül kiderül, hogy haj van az árjasága körül, külső és belső körülmények kényszerítő hatása alatt zsidóvá, sőt a hitleri német-zsidók anyagi és szellemi reprezentánsává — erről szól Sándor Pál regénye, mely gyorstempójú, változatos mese keretében nemcsak annak a tételnek szerez érvényt, hogy nem a tudat határozza meg a létet, hanem a társadalmi lét a tudatot, — hanem élesen az egész mai Németország keresztmetszetén át azt is példázza, hogy az árják és nemárják közti ellentét is felolvad egy magasabb egységben, az anyagi érdekekben, a pénzben.

Rohamosztag vonul végig az uccán. Lándzsáik hegyén élénken libeg a horogkeresztes zászló. A merev marsolás üteme háttérbe szorítja a vilányos robogását, autók túlkölését. Az emberek pillanatra megállnak; vannak, akik felemelik üdvözlésre a kezüket, mások szórakozottan mélyednek el egy-egy kirakat tanulmányozásába vagy befordulnak hirtelen a legközelebbi mellékucába.

Egy autó élesen kikanyarodva ebből a mellékucából, megáll a sarokház kapuja előtt. Egy magas termetű, jól szabott ruhájú uriember száll ki belőle, becsapja az autó ajtaját és a soffőr rákapcsol a motorra. A nehéz bakkancsok marsolásában az autó surranva siklik előre és eltűnik a szem elől.

Az ur megáll a járda szélén. Mintha eszébe jutott volna valami, át kellene mennie az ucca másik oldalára, de most el van zárva az átjáró. Meg kell várni a menet elvonulását. Az ur felemeli a karját és megigazítja szemén a monoklit. A szabadon maradt szem alatt a pirosszélű, gránátszilánk vágta bőrkítüremlés lehuzódik és az arc furcsa grimaszba fordul.

A rohamosztag sorából előugrik egy lándzsás. A lendülettől a zászló hatalmas ivet ír le s aztán hirtelen rántással szúr fel a magasba. Egy arc nyomul előre, acélsisakba és szoros szijba keretezett arc, s talán világos, szinte halvány, finombőrű, szőke, selymes, alig előtűnő szakállt sejtető arc ez, de most a sisak mély árnyékot von az orra és pofacsontokra, a szij eltorzítja az áll nőies vonalát, a száj enyhe hajlatát durvára törí és a szemek haragosan villannak. Egy ököl emelkedik a levegőbe és az ököl nagy forgópisztoly csövét szorítja és a pisztoly nehéz agya, mint valami keselyű csap le:

— M i t vigyorogsz átkozott zsidó! — hangzik az acélsisak alól, az ököl mégegyszer lecsap, a zászló diadalmasan szökken a magasba és a rohamosztagos megszaporozza lépteit és ismét betölti a soron esett hézagot.

A test a jólszabott ruhában eldől és összerogy, mint valami magára hagyott zsák. A monokli kettős karikáján vidáman gurul az aszfalton és letelepszik a lefolyócsatorna rostélyán. A fejet előnti a vér, az arcon

a gránátszilánk vájta mélységbe gyülemlik és az arc sima lesz, csak a színe változó. A karok szétszaprva, az egyik láb kinyújtva, a másik a test alá gyűrődve, amint zuhantában megbicsaklott a járdaszélben. A test mozdulatlan, az arc vájata megtelt vérrel és most lassan, kúszik egy vörös sáv az összeszorított száj vonalán keresztül az állat kissé megkerülve és nehéz cseppekben hull a zöldes aranyba játszó nyakkendőre.

A marsolók üteme lassan távolodik, még egy-egy kar emelkedik a levegőbe, némelyek szórakozottan a kirakatba bámulnak vagy sietve eltűnnek a házak kapujában. De megállni senki sem áll meg a test mellett, amelyben most fájó rángások futnak át, a görcsökbe merevülő, kormosan önmön tenyerét vájó ujjak mellett, a vértől ázott, csapzott haj mellett, amely rámozolódik súlyos terhével az aszfaltra, a száj előtt, amely most félig kinyílik és hörgőllélekzettel habosra, szennyesre fújja az egyre nehezőlő, fekete vért...

— Hát csak szorgalmasan rakják a jeges tömlőket, minden félórában, — mondja az orvos Plengének, kint az előszobában, bucsuzól, — aztán, ha a láz emelkedik, csak telefonáljon. Este különben is eljövök, de azért csak telefonáljon.

— És gondolja, doktor ur? — kérdi Plenge aggódva és magasba vonja a szemöldökeit.

De az orvos nem engedi befejezni a kérdést.

— Semmit se ~~gondolok~~ — mondja haragosan — és semmit se tudok. Kérjen látteleletet tisztí orvostól, de ne tőlem. Én gyógyítani akarok, nem megtorolni. És ha mások kórházat vagy szanatóriumot javasolnak, akkor én mosom kezeimet.

— Hiszen én az Ön érdekében gondolom. Mégis a felelősség.

— Nézze doktor ur — ~~hajol közelebb~~ az orvos Plengéhez és a szemé közé néz. — Amit az orvostudomány mai állása mellett képes megtenni, azt megteesszük. De nem akarom, hogy bizonyos injekciók azokban a kórházakban vagy szanatóriumokban működésbe lépjenek. Ezek az injekciók hallgataggá teszik az embert, végleg hallgataggá, na! — teszi hozzá sietve és felemeli a mutatóujját.

Plenge meghajol:

— Köszönöm, doktor ur.

— Hát csak semmi okoskodás, a jégtömlők most a legfontosabbak — mondja kellenél hangosabban. Aztán megint lehalkított hangon teszi hozzá. — Aztán, ha valaki netalán érdeklődnék, akkor csak tessék nyugodtan felvilágosítani, hogy az elnök urat baleset érte. A tetőn dolgoztak és egy kalapács leesett. Ép' a fejére... Nem, nem, kártéritésről, feljelentésről szó sem lehet. Az elnök ur vigyázatlan volt. Nem vette észre, hogy a járdára fel van állítva a figyelmeztető tábla: *Vigyázz! A tetőn dolgoznak!* Fatális szórakozottság. Le kellett volna mennie a járdáról.

Plenge megszorítja az orvos kezét, aztán bemegy a betegszobába. Az ápolónő éppen tömlőt cserél. Plenge csendesen leül egy sarokba és maga elé bámul. Végiggondolja az orvos szavait és idegesen néz az ápolónőre. Nem kellene-e őt is elküldeni, és a borogatást, ápolást elvégeznék ők ketten, Hendával? Hiszen, mit lehet tudni, hátha ez a nő is azoknak a szolgálatában áll és meg fogja akadályozni, hogy Strasser valaha is beszélni tudjon.

Pattint az ujjáival. Eh, ostobaság. Nem azon mulik, hogy Strasser beszélni tud-e vagy sem. Hiszen ő is tud beszélni, az orvos is, mások is, sőt olyanok, akik látták. És mégis mindenki hallgat. Egy ostoba kala-

pács. Milyen véletlenül mulik egy emberi élet. Azaz, hogy nem véletlen. Mert, ha pontosan végggondolja az ember, hogyan történt, mindennek megtalálja az okát. Az a munka ott fenn a tetőn... Eh, ostobaság. Így van ez, kétszer se kellett mondani az orvosnak és már ő is így tudja. Már önkéntelenül is így tudja. És, ha kérdezik, folyékonyan el fogja mondani. Persze, hogy nincsenek véletlenek. Az a munkás ott a tetőn azért fordult meg, mert úgy látta, hogy a cserép kiáll egy kicsit és meg kell igazítani. Megfordult és fordulása közben megérintette a lábánál heverő kalapácsot. Az érintés következtében érvényesülni tudott a gravitációs törvény. A kalapács esik, egyre fokozódó sebességgel, mint ahogy Newton vagy kicsoda megírta, már mint azzal az almával kapcsolatban.

Vajjon, ha az az alma nincs, rájött volna-e Newton? Ez is merő ostobaság, mint ahogy értelmetlenség azon töprengeni, hogy ha nem száll ki az autóból, ha nincs az a csunya, torzító sebhely az arcán, amitől talán vigyorgásnak is lehet látni az arcizmok felhuzódását, ha nincs az a sebhely, illetve, ha nincs a háború!...

Minden ok és okozat. Az alma leesésétől a háborúig és most, — igen, ha nincs véletlen, akkor azoknak a rohamosztagosoknak a vonulása sem az, és az sem az, hogy vannak rohamosztagosok és hogy lehetséges csak egy embert... Azaz, hogy: Vigyázz! Dolgoznak a tetőn!

És mégis véletlen az egész. Mert hiába vannak rohamosztagosok, hiába vannak büntetlen revolverragyak... Végeredményben megtörténhetett volna csakugyan a kalapáccsal. S akkor most nem háborogna és nem fantáziálna. (Szerencsétlenség és kész. Egy betört koponyának egészen mindegy, hogy véletlen balesetről vagy szándékosságról van szó. A betört koponya számára csak az ütés ereje jön tekintetbe. És ha a rohamosztagosról van szó, akkor igazán komikusan hangzana, ha a szerencsétlenségért istent okolnánk. De ha a véletlen kalapácsról, akkor senki se nevetne vagy bosszankodna, hogy az istent káromoljuk. Pedig, ha a kalapácsgyilkosságnál az isten az ok, akkor a rohamosztagosnál is csak az isten az ok. Ha pedig nem az isten, akkor a rohamosztagos több, mint az isten... Mert a rohamosztagos új ok- és okozat-sort tudott kezdeni. Megszakitotta az addigi sort és ujat nyitott. Ezt nevezik teremtésnek. Egy olyan első okot teremtett, amelynek a cselekvőre magára nincs okozata, következménye. Egy cselekedet, amelyet nem követ egy másik. Bűn, amelynek nincs büntetése. Támadás, amely megtorlás, bosszú nélkül marad.

VÁMBÉRY RUSZTEM: ERETNEK MAGYARÁZATOK A NACIONALIZMUSRÓL. (Viktória kiadás, 1936. Budapest.)

Három könyvét olvastam ujabban Vámbérynek, két régebbi és egy új kötetét, a *Háború és, jog, az Élő mult* és az *Eretnek magyarázatok a nacionalizmusról* címűeket. E három, kötetel együtt szeretnék foglalozni ezekben: a sorokban, hisz a szellem, amely átlengi e köteteket annyira közös, hogy egymástól alig szétválasztható. Ég ami legegységesebb bennük, az a guny diktálta tiltakozás szellemi és anyagi létünk szégyenletes állapotai ellen. Ez az állapot, bármiennyire is általános megnyilatkozásában, mégis több, mint természetellenes. Egységes megnyilatkozása az élet és a lét minden kérdésében oly határozott, hogy olykor már szinte a természet ősi megnyilatkozásának tűnik olyanok előtt, akiknek számára a világ másnak, mint amilyen el sem képzelhető. Ostobaságról beszél Vámbéry? — hisz mindig voltak és lesznek ostoba emberek, hazugságokat leplez le? rámutat az eltorzult ember kicsinyes hiúságaira? képmutató erkölcséire és „üzletes ideáljaira, hát nem ez a